

KOVÁCS DÁVID*

TRIANON ÉS A REVÍZIÓ KÉRDÉSE SZABÓ DEZSŐ POLITIKAI PUBLICISZTIKÁJÁBAN

A magyar történetírásban az elmúlt tíz évben több olyan jelentős munka született, amely a Horthy-korszakban fogant revíziós elképzelések átfogó bemutatására törekedett.⁵⁶⁷ Érthető a korabeli Trianon-recepciók feldolgozására és értékelésére vállalkozó történetírói szándék, hiszen a két világháború közti időszak útkeresésének legdöntőbb meghatározottságát éppen a Versailles-i békerendszer teremtette keretek és az arra adott magyar „kitörési kísérletek” összjátéka adta. Talán nem aránytévészítő az a kijelentés, hogy a kérdéskör megfelelő feltérképezése nélkül a korszak egészének reális megítélése válik kétségesse.

A történetírás fentiekben vázolt meghatározási törekvéseinek gyümölcse az a tipológia, amely a két háború közötti közgondolkodásban, a revízió kérdésében három, egymástól látszólag markánsan elkülönülő álláspontot különböztet meg: az ún. integrális revízióét, az etnikai revízióét, ill. a különböző konföderációs elképzeléseket, amelyek éppen a területi revíziós szemlélet meghaladását képviselték.⁵⁶⁸ A Trianon-recepció ezen típusú értelmében a közvélemény és a politikai elit túlnyomó többségének gondolkodását az integrális revízió programja hatotta át a két világháború között és a második világháború alatt

* A szerző az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskolája Művelődéstörténeti programjának II. éves hallgatója.

⁵⁶⁷ A téma két legjelentősebb feldolgozása a Romsics Ignác szerkesztette *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953*. (1998), illetve Zeidler Miklós *A revíziós gondolat* (2001) c. munkája.

⁵⁶⁸ Ezt a megközelítést alkalmazta a már említett Zeidler-könyv, ill. Romsics Ignác bevezetője az általa szerkesztett tanulmánykötetben, ROMSICS Ignác tanulmánya: *Trianon Nemzeti traumánk: Trianon*. In: uó: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. (1996), valamint SZABÓ Miklós tanulmánya: *A területi revízió mint nemzeti feladat és ideológia*. In: *Viszonylag békésen* (2000).

egyaránt. Ennek szellemében fejtette ki tevékenységét a magyar külpolitika, ezt képviselte a hivatalos propagandagépezet, valamint ennek megvalósításáért küzdött a kormányzó politikai vezetőréteg.⁵⁶⁹

Az etnikai határrevízió gondolata a politikai gondolkodás fő áramától távol, a különböző ellenzéki csoportok körében hatott. Ezek közé tartozott a szociáldemokrata párt, valamint az ellenzéki pozícióban lévő liberális, liberális-demokrata szerveződések. Elképzelésük értelmében – szakítva a Szent István-i állam integritásának gondolatával – új elméleti alapon az önrendelkezési elv alapján az etnikai revíziót támogatták. Mindez a gyakorlatban a határ menti magyar többségű területek visszacsatolásán túl a Székelyföld és a szóránymagyarság nemzetiségi autonómiájával egészült volna ki.

A fenti tipológia szerint a revízióval kapcsolatos elképzelések harmadik fő irányát azok a nézetek alkották, amelyek a nemzetállami és a

⁵⁶⁹ A kérdéssel foglalkozó történészek azonban felhívják a figyelmet arra, hogy a politikai élet irányítói számára bármennyire az integrális revízió volt az optimális megoldás, bizonyos helyzetekben a realitások kényszerének engedve elfogadtak, sőt, képviseltek az integritást feladó kompromisszumos terveket is. Ezek közé tartozott az a Gömbös Gyula által 1934–35-ben jóváhagyott revíziós tervezet, amely a határ menti magyar területeknél ugyan jóval többet, bár messze nem mindent követelt vissza. Ez a terv a határon túli magyarok számát a felére csökkentette, miközben az ország védehetőségét javította, s az ország nyersanyagfüggését jelentős mértékben mérsékelte volna. Teleki Pál 1938-ban a szlovákokkal tárgyaló delegáció vezetőjeként, feladva az integrális revíziót, etnikai alapú, vagy ahhoz közelítő kompromisszumos megoldásokat képviselt. Szintén ezek közé lehet sorolni Bethlen István megnyilatkozásait, aki írásaiban különbséget tett a döntően magyarok lakta területek és a vegyes lakosságú vagy nemzetiségi területek között. Az előbbieket a revíziós célok minimumaként határozta meg, míg az utóbbiakra különböző megoldási javaslatokat tett. Ezen elképzelését bővebb ismertetését ld. a Romsics Ignác szerkesztette *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953* három tanulmányában: ABLONCZY Balázs: Teleki Pál; PÉTERI Lóránt: Bethlen István; ZEIDLER Miklós: Gömbös Gyula.

Zeidler Miklós a kérdéssel foglalkozó könyvében a következőképp világítja meg ennek mibenlétét. „Az a különös helyzet állt elő, hogy a »reménytelenség« időszaikában, amikor a revízió nemzetközi fórumokon jóformán szóba sem jöhetett, az integritás gondolata volt a meghatározó, ám valahányszor esély mutatkozott a határok megváltoztatására, a kormány hivatalosan mindig valamilyen kompromisszumos megoldás tervével lépett elő”. (ZEIDLER Miklós: Zeidler Miklós A revíziós gondolat. 126-127. old.) Azért tartom az előbb leírtakat lényegesnek, mert rámutatnak arra, hogy a történelmi valóság összetettebb, mintsem hogy az elfogadottá vált revíziós tipológia minden megszorítás nélkül alkalmazható lenne rá.

birodalmi paradigmát egyaránt elvetve a szomszédos nemzetekkel való összefogásban látták a térséget kínzó feszültségek feloldásának lehetőségét. A szakirodalomban ezen gondolat képviselői közé sorolják Szabó Dezsőt Jászi Oszkárral, Németh Lászlóval, és általában a népi írók táborával egyetemben. Romsics Ignác tanulmányában Szabó Dezső és Jászi Oszkár nevét említi, mint akik a Trianon utáni helyzetben „a határokat elfogadva keresték a megoldás kulcsát”, amelyet előbbi a „kelet-európai szláv népekkel való összefogás”-ban, utóbbi a dunai konföderációs gondolatban talált meg.⁵⁷⁰ Szabó Miklós a konföderációs elképzeléseket – amelyeket Szabó Dezső és a népi írók szellemi alkotóműhelyéhez kapcsol – „a területi revízió ellenpólusának” tekintette.⁵⁷¹ Zeidler Miklós a népi mozgalomra és a polgári radikális emigrációra utalva azokhoz kapcsolja a föderációs-konföderációs terveket, akik „a birodalmi és a nemzetállami paradigmát egyaránt elvetették” (azaz a Szent István-i állam helyreállítását, ill. a magyar etnikum által lakott területek egyesítését), és ennek függvényében tettek javaslatot „a hasonló történelmű, gazdasági és társadalmi szerkezetű „testvérnépek” szélesebb kulturális és politikai együttműködésére”.⁵⁷²

Összefoglalóan elmondhatjuk: a kérdéssel foglalkozó történeti munkák Szabó Dezső szerepét megemlítő passzusai a trianoni határokat elfogadó, a kormánykörök irredenta politikáját támadó, a kelet-európai kisépek együttműködését ösztökélő író képét vizionálták. Amennyiben segítségül hívjuk a róla készült monográfiák ide vonatkozó részleteit, akkor az eddigi képet nem megváltozni, hanem csak erősebb kontúrokkal kirajzolódni látjuk. Nagy Péternek az állampárti időszak minden pernyéjét magán viselő könyvében olvashatjuk: „a határok kérdését sosem feszegette, [...] az irredenta csatorna-uszításával legtöbbször szembeszegült”.⁵⁷³ Gombos Gyulának az emigrációban, szabad szellemi

⁵⁷⁰ ROMSICS Ignác: Nemzeti traumánk: Trianon. In: uő: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. 336. old.

⁵⁷¹ SZABÓ Miklós, 131. old.

⁵⁷² ZEIDLER, 127–128. old.

⁵⁷³ NAGY Péter: Szabó Dezső. Bp. 1979. 420. old.

légkörben készült írásában pedig a következőt találjuk: „az irredentát örült és hazug képzelődésnek tartja”,⁵⁷⁴ valamint: „elkerülte azt a hibát is, melybe mindannyian bele szoktunk esni: nem Kelet-Európa úgynevezett újjárendezésével kezdi, nem áll elő határkiigazító elképzelésekkel; a *status quo*ból indul ki, a vitás kérdéseket arra az időre halasztva, amikor a méltányos megoldáshoz a konföderáció megléte és működése már kedvezőbb légkört teremtet”.⁵⁷⁵ A mozaikszerű és töredékes megnyilatkozások után talán indokolt Szabó Dezső e kérdéssel foglalkozó tanulmányainak, írásainak behatóbb áttekintése, és egy teljesebb kép megrajzolása. Ez az áttekintés reményeim szerint átrajzolja, pontosítja nem pusztán Szabó Dezső nézeteinek, de a fentiekben taglalt revíziós tipológiának a történetírásban rögzült képét.

A KORMÁNYKÖRÖK REVÍZIÓS POLITIKÁJÁNAK KRITIKÁJA

Kétségtelen, hogy Szabó Dezső írásainak visszatérő eleme a kormánykörök pellengérré állítása, azok felelőtlennek ítélt verbális irredenta politikája miatt. Ebből azonban nem következik, hogy lemondott volna „örök jogainkról”: az általa is szükségesnek tartott revízióról. Az irredentát olyan következetes politikai magatartásként írta le, mely kül-, és belpolitikájában egyaránt tervszerűen nagyfokú előrelátással az elcsatolt területek visszaszerzését alapozza meg. Mindezzel szembeállította a hivatalos irredenta propagandát, amely „egy örült és hazug képzelődés, mely azt hiszi, hogy a századok politikájával mesterségesen elveszített országrészeket [...] egy zavaros fejű bandával, kocsmai verekedés gyanánt, rögtönzött puccsal visszamarkolhatja”.⁵⁷⁶ Elképzelése szerint a revíziót halaszthatatlan belpolitikai reformoknak kellett volna megelőzniük. Hirdette, hogy a magyar politika elsőszámú

⁵⁷⁴ GOMBOS Gyula: Szabó Dezső. Bp. 1989. 276. old.

⁵⁷⁵ Uo. 375. old.

⁵⁷⁶ SZABÓ Dezső: Rokamból-romantika (1923) In: uő: Az egész látóhatár. I. Bp. 1991. 493. old.

célja nem lehet más, mint a magyarság megmaradásának, szellemi és anyagi megerősödésének biztosítása.

Ennek a belső reformnak legfontosabb eleme lett volna a népképviselő gyökeres átalakítása, a nagybirtok megszüntetése és földosztás, az oktatás magyar kézbe juttatása, valamint annak biztosítása, hogy a parasztság egy része a középosztályba emelkedhessen.⁵⁷⁷ Az integer Magyarország visszaszerzése nem lehet ennél fontosabb, és nem is választható el ettől, hiszen „a magyarság hozzájutása összes természetes jogaihoz elsősorban a belső megerősödést feltételezi”.⁵⁷⁸

Ezt a társadalmi reformot véleménye szerint a politikai elit elsikkasztotta, sőt mi több, az irredenta szenvedélyt használta föl ennek elodázására. „A legvégzetesebb, legbűnösebb tévhit [...], hogy most minden erőnket [...] az elvesztett terület visszaszerzésére kell fordítanunk, minden egyéb problémát bitangjában kell hagynunk. Mi volt az eredménye ennek az örült maszlagnak?” – teszi fel a kérdést 1937-ben írott tanulmányában.⁵⁷⁹ A revíziós törekvéseket nem koronázta siker – állapította meg – ugyanakkor az elhanyagolt problémák mind több problémát és szenvedést okoztak a társadalomnak. A magyar politikai vezető rétegek – vonta őket felelősségre Szabó Dezső – a magyarság elemi érdekeivel szemben az irredentát a belpolitikai érvényesülés, a hatalommegtartás eszközévé alacsonyította le: „A közéleti vigécek és aranyások nagyon sok típusa törekszik jól menő bolttá ütemezni az irredentát [...], nincs az istennek az a politikai csirkefogója, aki az irredentában nem fűrésztheti magát a magyarság Szent György lovagjává”.⁵⁸⁰

Szabó Dezső a Revíziós Ligát is kritikája keresztüztüzébe vonta. A külföld hiteles tájékoztatására nagy szükség van – ismerte el, azonban az erre hivatott kiadványokról a kormánykörök dilettantizmusa folytán lerí

⁵⁷⁷ Ld. erre vonatkozólag: Szabó Dezső ideológiája. In: Szabó Dezső emlékkönyv. Szerk.: Szócs Zoltán. Bp. 1993. 45. old.

⁵⁷⁸ SZABÓ Dezső: Az út – előre. (1929) In: uő: Egyenes úton. I. Bp. 2003. 366. old.

⁵⁷⁹ SZABÓ Dezső: A magyar trón problémája. (1937) In: Az egész látóhatár. I. 380. old.

⁵⁸⁰ SZABÓ Dezső: Karácsonyi levél. (1934) In: Az egész látóhatár. I. 109. old.

propaganda jellegű. Ezt a tájékoztató, felvilágosító tevékenységet külföldön létesített, a magyar kormánnyal látszólagosan semmiféle kapcsolatban nem álló szervezetekre bízta volna.⁵⁸¹ A magyarság felnövekvő generációinak megismertetését Trianon igazságtalanságával elsősorban a családra és a közoktatásra kívánta építeni: „*Örök jogaink lelki elültetését belföldön intézze a család, az iskola, az irodalom*”.⁵⁸²

A fiatalság és a külföld felvilágosítására tehát nem a Revíziós Ligát látta a legmegfelelőbb eszköznek, sőt mi több, tevékenységét olyan súlyos károk forrásának látta, amelyek az elcsatolt részek magyarságának életét megmérgezik. Működésük folytonos izgalomban tartja a szomszédos országok kormányait és közvéleményét. Ez pedig értelemszerűen nem szolgálja az ott élő magyarok érdekeit.

REVÍZIÓ ÉS KÜLPOLITIKA

Szabó Dezső meggyőződése volt, hogy a politikai elit szüklátóköri, felelőtlen irredentizmusa amellett, hogy eszköz a társadalmi reformok elsikkasztására, közéleti tőke a hatalom megtartására, a külpolitikai orientációt is hibás irányba tereli. Szembehelyezkedett azzal a széles körben elterjedt felfogással és általa rendkívül veszélyesnek tartott elképzeléssel, miszerint Magyarország elvesztett területeit csak egy szorosabb német-magyar összefogás útján lehet visszavenni. Ezzel szemben „*a németiség sorsához kötni sorsunkat, tovább is teret adni bármiféle német befolyásnak a magyar öngyilkosság legostobább módja*”.⁵⁸³ Továbbá úgy gondolta, hogy a lehetőleg rögtöni revízió, amely áthatotta a magyar külpolitikát, elvette a külpolitikától azt a rugalmasságot, ami pedig nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a háború utáni helyzetben Magyarország biztonságát megteremtse. Ezt a biztonságot – jutott el Kelet-Európa koncepciójának megfogalmazásáig – kizárólag a

⁵⁸¹ SZABÓ Dezső: Az út – előre. (1929) In: Egyenes úton. I. 366–367. old.

⁵⁸² SZABÓ Dezső: Karácsonyi levél. (1934) In: Az egész látóhatár. I. 109. old.

⁵⁸³ SZABÓ Dezső: Az új magyar történetírás feladatai. (1928) In: Az egész látóhatár. II. 649. old.

kelet-európai nemzetek valamilyen formában történő összefogása alapozhatja meg. A gyors revíziós megoldás hangoztatása ennek az együttműködésnek a lehetőségét veszi el. Fontos hangsúlyozni, hogy Szabó Dezső Kelet-Európa, illetve kelet-európai kisnépek alatt a Németország és Oroszország között húzódó területet, illetve az ott élő nemzeteket értette.⁵⁸⁴

A Németország részéről fenyegető veszélyre Szabó Dezső rendkívül korán, már a '20-as évek elején utalt, az akkori elképzeléseit összegző *Új magyar ideológia felé* c. tanulmányában. „*Különösen veszélyesnek tartjuk azt a leplezetlen német agitációt, amely az utóbbi időben mind fokozottabb erővel folyik. Vigyáznunk kell, az erős német faj, a történelem egy váratlan zökkenésével, megint felülkerekedhet. [...] Németország hatalmi túlsúlya csak átmeneti rövidséggel lehet kedvező nekünk*”.⁵⁸⁵ A '20-as évek végére már egyenesen a németiségben látta a magyarság legnagyobb ellenségét: „*nekünk legelsősorban Németországgal szembe kell a védekezés hatalmas rendszerét kiépítenünk, politikailag, katonailag, gazdaságilag, kulturálisan, mindenképpen [...]. Németország, mint sorsunkat kezében tartó szövetséges, nagyobb veszély ránk, mint sorsunk ellen törő ellenség*”.⁵⁸⁶ *A béke útja és a magyarság* c. írása foglalta össze külpolitikai elképzeléseit a '20-as évek végén. Eszerint Németország az egyedüli európai állam, ahol egy háború a reális számítások tárgya lehet. Gazdasági terjeszkedésében visszaszorítva, nemzeti büszkeségében megalázva törvényszerű a szándék egy „*mindent megfizető háborúra*”.⁵⁸⁷

Magyarországnak éppen ezért – fejtette ki álláspontját Szabó Dezső – nem szabad sorsát Németországhoz kötni, s ki kell gyógyulnia abból a téves képzelgésből, hogy a történelmi Magyarország elvett területeit a Németországgal való szövetségben, segítségére támaszkodva

⁵⁸⁴ A Közép-Európa kifejezést már csak a Naumann-féle *Mitteleurópával* való konnotáció miatt sem használta Szabó Dezső.

⁵⁸⁵ SZABÓ Dezső: *Új magyar ideológia felé*. In: *Aurora*, 1923. január–február.

⁵⁸⁶ SZABÓ Dezső: *Kis nemzetek sorsa*. (1928) In: *Az egész látóhatár*. I. 252. old.

⁵⁸⁷ SZABÓ Dezső: *A béke útja és a magyarság*. In: *Előőrs*, 1928. szeptember.

vissza tudja szerezni. A németek célja Kelet-Európa és a Balkán meghódítása. A magyarságra terveikben vagy a vak eszköz szerep, vagy a pusztulás vár, feloldódva a hatalmas német néptengerben.⁵⁸⁸ Ebből vonta le azt a következtetést, miszerint a német imperializmussal szembeni védekezés – éppen azért, mert a német célok a magyarság létét fenyegetik – előbbre való, mint a revíziós törekvések. Ennek szellemében írta le Szabó Dezső, hogy *„bármilyen nagy szenvedést és veszteséget jelent a mai állapot, még mindig az élet több ígérését jelenti, mintha mi Németország segítségével vennők vissza az elvett területeket. Ez a végleges halál győzelme volna a magyarság fölött”*.⁵⁸⁹

A Németország fenyegetésével szemben életre hívott kelet-európai kisépítési összefogás előmozdításán túl a magyar külpolitika másik vezérelvévé azt a felfogást kívánta emelni, amely a szomszédos államokkal való kapcsolatokban kizárólag az ott élő magyarság érdekeit veszi figyelembe. Szabó Dezső szerint Magyarországnak *„nem mondva le semmiről amiről lemondani nem lehet”*, bizonyos időre szóló *modus vivendi*-t kell kialakítani a szomszédos országokkal való viszonyában. Ezt tehetné ugyanis lehetővé az elcsatolt területek magyarságával a legteljesebb gazdasági és kulturális érintkezést, illetve érdekeik legnagyobb védelmét: *„a szomszédos hatalmakkal szemben magatartásunkat egyelőre csakis az ott élő magyarok sorsa határozhatja meg. Tehát félretéve a gyengeelméjűek fegyverét: a duzzogást, s minden meddő kirakatosan mumuskodó irredentát: lebírhatatlan folyton kezdeményezéssel odahatni, hogy a rendes gazdasági és kulturális érintkezések ezekkel az országokkal helyreálljanak, s így a régi, közvetlen életáramlás köztünk és az eltépett részek között újból meginduljon”*.⁵⁹⁰

Szabó Dezső 1935-ös helyzetértékelése szerint a revíziós törekvések hangoztatását annál is inkább fel kell adni belátható ideig,

⁵⁸⁸ SZABÓ Dezső: A németiség útja. (1931) In: Egyenes úton. 751. old.

⁵⁸⁹ SZABÓ Dezső: Ede megevé ebédem. (1937) In: A magyar káosz. Szerk.: Nagy Péter. Bp. 1990. 378–379. old.

⁵⁹⁰ SZABÓ Dezső: A Gömbös-kormány és az „új korszak”. (1935) In: A magyar káosz. 222. old.

mivel beteljesülésük rövid időn belül elképzelhetetlen. Úgy látta, hogy a szomszédos országok lakosságában a területnyereség jogosságába vetett hit annyira erős, hogy elképzelhetetlen a területek akárcsak egy kis részének a visszaadása.⁵⁹¹ Németországnak, bár törekvései látszólag azonosak a békerendszer szétverésében, hegemoniája a magyarság fokozatos megsemmisülését és teljes védtelenségét jelentené. Franciaország pedig bármennyire is látná a trianoni rendezés tarthatatlanságát, saját érdekei kockáztatása nélkül belátható időn belül nem szakíthat volt háborús szövetségeseivel. Ebből vont le azt a következtetést, hogy *„rövid időn belül a józanésznek semmi kilátása nincs arra, hogy akár békés úton, akár a több erő tényével a széttépett magyarság újból egy impérium alá kerüljön”*.⁵⁹² Ennek megfelelően a magyarság stratégiai szempontjai mellett a politikai realitás is azt diktálja, hogy rendezzük viszonyunkat szomszédainkkal, és belátható ideig szorítsuk vissza a revíziós retorikát.

A MAGYARSÁG KULTURÁLIS ÉS A SZENT ISTVÁN-I ÁLLAM TERÜLETI INTEGRITÁSÁNAK KÉRDÉSE

Szabó Dezsőnek a revízióval kapcsolatos írásaiban fellelhető az a gondolat – hasonlóképpen a népi írókéhoz – miszerint a magyarság kulturális, nyelvi, etnikai összetartozása, integritása fontosabb szempont, mint a Szent István-i állam területi integritása. Trianon után egységes kultúránk, nyelvünk megőrzésére kell törekednünk, hiszen: *„Földet el lehet veszíteni. Földet vissza lehet nyerni. De nyelvet és vért csak egyszer veszítünk el, és soha többé nem nyerjük vissza. A magyarság nyelvében és vérében van. Minden ajak, melyről lepusztul a magyar szó, minden kiöntött csepp magyar vér: feltámadás nélküli halált jelent a magyarságnak”*.⁵⁹³

⁵⁹¹ Uo. 231. old.

⁵⁹² Uo.

⁵⁹³ SZABÓ Dezső: Kis nemzetek sorsa. (1928) In: Az egész látóhatár. I. 254. old.

Ennek a szemléletnek a megnyilatkozásait találjuk a '20-as évek végén a transzszilvanizmussal szemben rendkívül kritikus írásaiban. Szabó Dezső az *Esti Kurír* hasábjain intézett támadást a transzszilvanizmus ellen.⁵⁹⁴ Az „erdélyi gondolat”-ot, mint az egységes magyar kultúra elleni felelőtlen akciót bélyegezte meg, amely lehet, hogy Erdélyben valami kétes értékű egységet hoz létre, de azon az áron, hogy az ősi és homogén magyar kultúrát szétdarabolja. Érvelésében ismét feltűnt az a Trianon megítélésében meghatározó szempont, miszerint nem a területek elvesztése jelenti a legnagyobb veszélyt a magyarság fennmaradására, hanem egységes szellemének, kultúrájának, tudatának elvesztése. Szabó Dezső úgy vélte, a magyarlakta területek elcsatolását a nemzet képes átvészelni, azonban az egységes és oszthatatlan magyar kultúra szétdarabolását, felparcellázását és anarchiáját nem: „*Trianon nem érintette a magyar lelket, magyar szellemet. A magyar irodalom, magyar művészet, magyar kultúra egy és oszthatatlan, bármilyen sok arca is van egy és örök arcában. Nincs erdélyi irodalom, nincs kisebbségi irodalom, s öngyilkos bűn volna trianoni kartelek kialakulását támogatni a szellemi életben és szétdarabolni azt, amit ellenségeink nem bántottak*”.⁵⁹⁵ Ezt a kritikát fogalmazta meg egy 1928. októberi interjúban is, ahol a transzszilvanistákat azzal támadta, hogy „kibővítik a területiális Trianont a szellemi térre is, ahol eddig egy voltunk elválaszthatatlanul”.⁵⁹⁶

Szabó Dezső ugyan elismerte, hogy minden szellemi alkotás megmásíthatatlanul magán viseli alkotója minden meghatározottságát, így származásának és szűkebb hazájának alakító hatását is. Ennek a hatásnak azonban akaratlanul kell érvényesülnie: „*az erdélyi föld titokzatosságából fakadtam, erdélyi anya csókja és erdélyi temetők tanítása küldött az életbe: művem végzetesen, akaratomon és tudatomon*

⁵⁹⁴ Ezeket a következő írásaiban teszi meg: Lélek-hausse. (1927. nov. 13.); Balambér lelki motívumai. (1927. nov. 17.); Az erdélyi lélekerő, Piruncsák Ancsurka mosogatószolgálóhoz. (1927. dec.1.).

⁵⁹⁵ SZABÓ Dezső: Erdély és a kritika. (1928) In: *Ludas Mátvás Füzetek*, 1937. 30. szám

⁵⁹⁶ Párizsi magyarság. (1928. okt. 21.) Közli: Szöcs Zoltán: Szabó Dezső és a transzszilvanizmus. Soproni Egyetem, 1989. Szabó Dezső Emlékszám.

kívül az erdélyi lélek átsugárzása lesz az egyetemes magyar és emberi lélekbe".⁵⁹⁷ Ezzel szemben a transzszilvanisták „tájnyelvi cikornyákkal” és „vicinális sajátosságok” kicsinyes másolásával igyekeznek az egyetemes magyartól mesterségesen különálló „erdélyi lelket” kreálni – hangsúlyozta kritikájában.

Szabó Dezső kritikája kizárólag egy szempontból támadta az „erdélyi gondolatot”. Mint az egységes magyar kultúra és tudat protektora, a transzszilvanizmusban egy mesterkelt irodalmi és kulturális „erdélyieskedést” látott, amely magában hordja annak veszélyét, hogy a trianoni határok egyben a szellemi határokat is kijelölik Erdély és Magyarország között. Szabó Dezső úgy gondolta, hogy a történelem legnagyobb viharaiban, területi szétszakítottságában sem volt olyan veszélyben a magyar szellem egysége, mint a jelenben: „*A magyar lélek, a magyar szellem és irodalom nagy egységét semmi katasztrófa nem törte szét. Ne törjük szét mi magunk*”.⁵⁹⁸ A transzszilvanizmus körül a '20-as évek végén kialakult polémiaiban megmutatkozott nézetei, gondolatai azt sugallták, hogy számára a nemzet kulturális, tudati integritása felette áll a Szent István-i állam integritásának.

ETNIKAI VAGY INTEGRÁLIS REVÍZIÓ

Szabó Dezső számos írásában használta az „örök jogaink”, „természetes jogaink”, „nem mondhatunk le arról, amiről nem lehet” megfogalmazásokat. Ezek pontos tartalmára, s így az általa jogosnak tartott revízió jellegére és mértékére - még akkor is, ha ez csak a magyarság hosszú távú stratégiáját jelentheti, hiszen belátható ideig a szomszédos államokkal való jó viszony az elemi érdek - nem kapunk támpontot egészen 1939-ig. Ugyanakkor más, a kérdéshez kapcsolódó elképzeléséből azt a következtetést lehet levonni, hogy revíziós álláspontja a Márciusi Frontba tömörülő népiekéhez hasonlóan az

⁵⁹⁷ SZABÓ Dezső: Az erdélyi lélekről, Piruncsák Ancsurka mosogatószolgálóhoz. In: Esti Kurír, 1927. dec.1.

⁵⁹⁸ Uaz.

önrendelkezés alapján megvalósuló etnikai határrevíziót képviseli. Emellett szolt, hogy mint láttuk, gondolkodásának központi eleme volt az etnikai, nyelvi, kulturális szempont elsőbbsége. A rendkívül kritikus hang, amivel az integrális revíziót mindenek fölé helyező politikai elitet támadta, azt sugallta, hogy nemcsak az elgondolás képviselőjével, de magával a képviselt gondolattal is határozottan szemben állt.

Mindezeket a feltételezéseket azonban semmissé tették *A magyar jövő alapproblémái* c. '39-es tanulmányában leírtak. Úgy tűnik, Szabó Dezső 1939-re, túl az ország első területgyarapodásain – amelyek bekövetkezte egyébként rácaffolt '35-ös helyzetértékelésére – elérkezettnek látta az időt az addig jogosnak, de időszerűtlennek ítélt revízió pontosabb meghatározására. Ebben a cikkében Szabó Dezső *expressis verbis* hitet tett a teljes revízió, a Szent István-i állam területi integritása mellett. Elítélte azokat, akik „örök jogainkat csupán a faji közösségre hamisított jogigénnyel azonosítják”.⁵⁹⁹ Ez a magyarságot – mint írta - egy minden hódításnak szabad teret adó területre zsugorítaná. A magyarság jogos igénye az egész történelmi Magyarországra kiterjed, függetlenül attól, hogy milyen nyelven beszélnek, melyik nemzethez tartoznak az ott élők: „Nekünk a történelmi Magyarország minden rögére egyenlő jogunk van, bármilyen nyelvtani törvények uralkodnak az egyes rögök lakói beszédében. Miénk minden rög a legszentebb elévülhetetlen emberi jogok alapján: az elvégzett munka, a meghozott véráldozat, az építő gondolat jogán”.⁶⁰⁰

Szabó Dezső történelemszemléletében a magyarság érdeme, hogy egy „történelmi értelem nélküli néptöredékek” által benépesített területen képes volt államot alapítani, kialakítani a maga sajátos kultúráját, amely ugyanakkor beilleszkedett az egyetemes latin-keresztény európai kultúrkörbe: „Bejöttünk Európának egy szervezetlen, szanaszét népességű, s jórészt lakatlan területére, mely nem jelentett egysége történelmi műhelyet, sajátos kulturális arcot, szervezett életépítést és

⁵⁹⁹ SZABÓ Dezső: *A magyar jövő alapproblémái*. (1939) In: *Az egész látóhatár*. II. 635. old.

⁶⁰⁰ Uo. old.

védelmet Európának. Magunkévá tettük, s ezer év türelmes munkájával, rengeteg véráldozatával, egységet jelentő gondolatrendszerrel minden egyes rögét beépítettük, bevédttük az európai kultúra egységébe, és ez védelmet jelentett Európának is".⁶⁰¹ Ezzel szemben – húzta alá – semmilyen jogra nem hivatkozhatnak az „akkor itt tengő történelmileg jelentéktelen népi képlet”-ek.

Úgy tűnik, Szabó Dezső 1939-re, túl az ország első területgyarapodásain – amelyek bekövetkezte egyébként rácáfolt 35-ös helyzetértékelésére – elérkezettnek látta az időt az addig jogosnak, de időszerűtlennek ítélt revízió pontosabb meghatározására.

KONKLÚZIÓ

Megállapítható, hogy Szabó Dezsőnek a kérdéskörben megfogalmazott gondolatai összetettebbek és ellentmondással telibbek annál, mintsem hogy beilleszthetők lennének a tanulmány elején bemutatott revíziós tipológia Prokrasztész-ágyába. Szabó Dezső konföderációs tervei nem a „trianoni határokat elfogadva” születtek meg. A „*mi tudunk várni, tudunk kezet fogni tegnapi ellenségeinkkel Kelet-Európa egy egységesebb és védőbb szervezkedése érdekében, de lemondani nem tudunk soha*”⁶⁰² megfogalmazás Szabó Dezső szemléletének és a benne rejlő ellentmondásnak hű tükre. A határkiigazítás lehetőségének fenntartása ugyanakkor egyidejűleg a szomszédos népekkel való összefogás gondolata Szabó Dezső mellett Jászi írásaiban, valamint a Márciusi Front programjában is tetten érhető.

A konföderációs tervek képviselői közül valójában Németh László az egyedüli, akinek a magyarság sorskérdéseivel viaskodó, a magyarságnak mint a szétszórátottság népének a küldetés eszméjét lelkébe véső írásaiban nem találjuk nyomát a területi kérdésnek.⁶⁰³ Egy, a

⁶⁰¹ Uo. old.

⁶⁰² Uo. old.

⁶⁰³ Ld. erre vonatkozólag: KISS GY. Csaba: „*Tejtestvérek*” – Németh László Kelet-Európa-felfogásának néhány összetevője 1945 előtt. In: A mindentudás igézete. Szerk.:

korszellemen teljesen felülemelkedő szemléletbe emelte át a kérdést, és oldotta fel annak feszültségeit – igaz, csak elméletben, a valós közegellenállás figyelembe vétele nélkül – tragédiánkra és a térség vesztére szinte teljesen visszhangtalanul. Abban ugyanakkor ő is bízott, hogy egy államszövetség a belső határokat meglazítja majd, ezáltal helyreállítva a magyar nemzettestek közti vérkeringést. Továbbá gyengítette volna a „tákolts országok” belső kohézióját, „s a magyar kisebbségek okos magatartással természetes központjuk, Magyarország körül csoportosíthatók volna a birodalom magnépeit”.⁶⁰⁴

Jászi Oszkár – szemben Németh Lászlóval – írásaiban a dunai konföderáció terve mellett rendszeresen felvetette az etnikai elven alapuló határkiigazítás szükségességét.⁶⁰⁵ A Bécsben 1920-ban megjelent *Magyar Kálvária – Magyar Föltámadás* c. könyvében egy olyan nemzetközi jogrendben bízott, amely „lehetővé tenné az etnográfiai szempontok lojális keresztülvitelét”.⁶⁰⁶ Az 1929-es angol nyelven megjelent *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* c. művében pedig egyenesen úgy fogalmaz, hogy „a valódi békéhez és konszolidációhoz vezető út csakis a következő lehet: [...] a határok revíziója minden olyan esetben, amikor egy homogén nemzeti kisebbséget nehézség nélkül lehet egyesíteni honfitársaival”.⁶⁰⁷ A Márciusi Front tizenkét pontjában pedig a következő szerepelt: „magyar revíziót: a dunavölgyi népek számára a hovatarozandóság kérdésében az önrendelkezési jog tiszteletben tartását. A pánszláv és pángermán imperialista törekvésekkel szemben a dunavölgyi öncélúság és konföderáció gondolatának megvalósítását”.⁶⁰⁸

Szegedy-Maszák Mihály. Bp. 1985. 102–119. old.; ill. BÁRDI Nándor: Németh László. In: *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953*. 175–193. old.

⁶⁰⁴ NÉMETH László: A magyar élet antinómiái. (1934) In: *A minőség forradalma*. I. Bp. 1992. 590–591. old.

⁶⁰⁵ Ld. erre vonatkozólag: RICHLY Gábor–ABLONCZY Balázs: Jászi Oszkár. In: *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953*. 134–156. old.

⁶⁰⁶ JÁSZI Oszkár: *Magyar Kálvária – Magyar Föltámadás*. Bp. 1989. 174. old.

⁶⁰⁷ JÁSZI Oszkár: *A Habsburg-Monarchia felbomlása*. (Bp. 1982. 561. old.

⁶⁰⁸ Közli: BORBÁNDI Gyula: *A magyar népi mozgalom*. New York, 1983. 251. old.

Ezek után joggal merül fel a kérdés, hogy indokolt-e a konföderációs elképzeléseket a területi revíziós szemlélet egyfajta ellenpólusaként felfogni. Mindössze annyiban, hogy Németh László, Jászi Oszkár és Szabó Dezső elgondolásaiban is a hangsúly a kisépek összefogásának gondolatán volt – elsősorban a térséget veszélyeztető német és orosz veszély elhárítása okán – még akkor is, ha közülük Jászi, Szabó Dezső, és a Márciusi Front fiataljai a területi módosítást szükségesnek tartották. Ilyen értelemben ezek az elképzelések a két háború közötti közgondolkodásban a helyzetértékelés, a nemzetstratégia egy, a közvélemény és a politikai elit szemléletétől eltérő csoportját alkották. Az a megközelítés azonban átértékelésre szorul, amely a konföderációs elképzeléseket mechanikusan egybekapcsolja a revízió kategorikus elutasításával.

Szabó Dezső konföderációs terveit nem az integrális revízió melletti, 1939-es egyértelmű állásfoglalása tette irreálissá, hiszen önmagában bármilyen alapon álló határmódosítási szándék elvi fenntartása lehetetlenné tette volna a szomszédos államokkal történő együttműködés. Ilyen értelemben az etnikai alapú határrevízió hangoztatása éppen annyira akadálya lett volna a szövetségnek, mint a Szent István-i határokhoz való ragaszkodás. Épp Szabó Dezső szavaival élve a „*zsákmány jogosságának hite az illető nemzetek minden egyedének annyira vallásos rajongásává lett*”,⁶⁰⁹ hogy ebben a kérdésben bármiféle kompromisszumos megoldás elképzelhetetlen lett volna. Valószínűleg egy a trianoni határokon nyugvó államszövetségi elképzelésben is a revizionizmus trójai falovát látták volna szomszédaink. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy a '20-as években a győztes nagyhatalmak részéről felmerülő – a térség gazdasági együttműködésétől a politikai konföderációig terjedő – elképzeléseket Jugoszlávia, Csehszlovákia és Románia egyaránt elutasította, mivel ezek a tervek a legyőzött dunai államok, azaz Ausztria és Magyarország részvételével is számoltak.⁶¹⁰ A

⁶⁰⁹ SZABÓ Dezső: A Gömbös-kormány és az „új korszak”. (1935) In: A magyar káosz. 221. old.

⁶¹⁰ ADÁM Magda: Magyarország és a Kisantant a harmincas években. Bp. 1968. 29. old.

vizsgált korszakban – túl a félelmeken – semmilyen konföderációs elképzelés sem lehetett alternatíva a nemzetállami lét történelmi élményével szemben. Így látta ezt a kortárs Szekfű Gyula is, aki 1940-es értékelésében úgy fogalmazott, hogy a környező államok középosztályainak egy fétise van: a nemzetállam. Ez pedig lehetetlenné teszi a kisebbségi problémák megoldását, miként lehetetlenné teszi „*a határokon túli szellemi regionalizmust is*”.⁶¹¹ A térségre nehezedő, kétirányú nagyhatalmi nyomás pedig azért nem válhatott kohéziós erővé, mert a fenyegetett államok az ellenszert a nagyhatalmak támogatásának biztosításában, és nem a velük szembeni közös védelem megszervezésében látták. A másik kortárs, Szabó Zoltán találó és máig aktuális megfogalmazása szerint a térség államai és nemzetei „*nem egymásban találják meg a szabadságukat és erejüket a nagy népek ellen, hanem a nagy népek pártfogásában keresik »szabadságukat« egymás ellen*”.⁶¹²

⁶¹¹ SZEKFŰ Gyula: A Dunatáj szellemi egysége. In: *Magyar Nemzet*, 1940. febr. 2.

⁶¹² SZABÓ Zoltán: Közép-Európa. In: *Kelet Népe*, 1939. augusztus